

Batılı Oryantalistlerin ve Misyonerlerin Tantracılığa Bakışı

Beyza Aybike Deveci | <https://orcid.org/0000-0003-1911-3163> | beyzaybike@gmail.com
Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, Kastamonu, Türkiye
ROR ID: <https://ror.org/015scty35>

Öz

Batılıların Hindistan’la teması MÖ 4. yüzyılda başlamış ve 17.-18. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Özellikle Avrupalıların ticaret şirketi kurmasıyla Hindistan misyonerlerin ve oryantalistlerin ilgi odağı olmuştur. Onlar burada kendi düşüncelerini yaymaya çalışmış; alt kıtanın dinî, kültürü ve tarihi hakkında eserler yazmışlardır. Söz konusu kişilerin bu coğrafyayla ilgili yapmış olduğu çalışmalar hem Hindoloji alanının ortaya çıkmasında önemli rol oynamış hem de Dinler Tarihi alanına katkı sağlamıştır. Misyonerler ve Oryantalistler Hindistan’a dair bilgiler verirken dönemin düşünce yapısından etkilenmiş ve aktarımlarına kendi fikirlerini de dahil etmişlerdir. Hindistan’a özellikle Hindu geleneğine dair oryantalistlerin ve misyonerlerin vermiş olduğu bilgiler arasında Tantracılık yer almıştır. Tantracılık temel Hindu düşüncesine dair yeni fikirler ortaya koymuş ve farklı uygulamaları benimsemiştir. Tantracılığın teolojik açıdan ortaya koyduğu düşüncelerden çok kabul ettiği bazı uygulamalar gerek Hinduizm’in gerek Batı’nın dikkatini çekmiştir. Zira Tantracılığın içinde kural dışı ritüeller de yer almaktadır. Söz konusu ritüeller ise Tantracılığın içindeki Şaktacı ve Şivacı geleneğin küçük bir grubu tarafından uygulanmaktadır. Bu grup daha çok Hindistan’ın doğusunda ve kuzey doğusunda bulunmaktadır. Hindistan’ın doğusunda (Bengal) kurulan ticari şirketler üzerinden 19. yüzyılda bölgeye birçok oryantalist ve misyoner gelmiştir. Bu kişiler Tantracılıkla ilgili bilgilere buradan ulaşmıştır. Bu bağlamda makalemizin amacı ilk dönem oryantalistlerin ve misyonerlerin Tantracılığa dair verdikleri bilgileri sunmaktır. Dinler tarihinin tanımlayıcı metoduna sadık kalınarak onların Tantracılığı nasıl ele aldıklarını incelemektir. Fenomenolojik yöntem ile onların kural dışı uygulamalar üzerinden Tantracılığı tanımladıkları, Tantracılığın felsefesi ve teolojisine değinmediklerine dikkat çekmektir. Bu dönemdeki dinî ve ahlaki değerlerin Tantracılıkla ilgili bilgiler veren oryantalistlerin ve misyonerlerin çalışmalarına nasıl yansıdığını göstermektir. Tantracılıkla ilgili verilen bilgilerin genel bir bilgidен ziyade Tantracılığın belirli bir cephesi hakkında malumatlar verdiklerine işaret etmektir.

Anahtar Kelimeler

Dinler Tarihi, Hinduizm, Oryantalist, Misyoner, Tantracılık.

Atıf Bilgisi

Deveci, Beyza Aybike. “Batılı Oryantalistlerin ve Misyonerlerin Tantracılığa”. *Trabzon İlahiyat Dergisi* 12/1 (Haziran 2025), 171-190.

<https://doi.org/10.33718/tid.1643869>

Geliş Tarihi : 20.02.2025

Kabul Tarihi : 19.05.2025

Yayın Tarihi	: 30.06.2025
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	: Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The View of European Orientalists and Missionaries on Tantrism

Beyza Aybike Deveci | <https://orcid.org/0000-0003-1911-3163> | beyzaybike@gmail.com
 Kastamonu Üniversitesi, Faculty of Theology, Department of History of Religion,
 Kastamonu, Türkiye
 ROR ID: <https://ror.org/015scty35>

Abstract

Western contact with began the 4th century BC and peaked in the 17th-18th centuries. Especially with the Europeans' establishment of trade companies, India became the center of attention for missionaries and orientalists. They tried to spread their ideas here; they wrote works about the subcontinent's religion, culture, and history. Their research in the region played a key role in the rise of Hindology and contributed to the History of Religions. While giving information about India, missionaries and orientalists were influenced by the mindset of the period and included their own ideas in their transmissions. Orientalists and missionaries also included Tantrism in their accounts of India. Tantrism put forward new ideas about basic Hindu thought and adopted different practices. Tantrism's practices, more than its theology, drew greater interest from both Hinduism and the West. Tantrism includes unorthodox rituals. A small group within the Śākta and Śaiva traditions of Tantrism follows these rituals. This group is mainly located in the east and northeast of India. Many orientalists and missionaries arrived in the region in the 19th century via trading companies in eastern India (Bengal). These people accessed information about Tantrism from this area. This article presents information on Tantrism from the early orientalists and missionaries. It examines how they approached Tantrism using the descriptive method of religious history. With the phenomenological method, it is aimed to draw attention to the fact that they define Tantricism through non-conformist practices and do not address the philosophy and theology of Tantricism. This period's religious and moral values were reflected in the works of orientalists and missionaries who gave information about Tantrism. It's worth noting that the information on Tantrism they offer focuses on a specific aspect rather than offering a general view.

Keywords

History of Religion, Hinduism, Orientalist, Missionary, Tantrism.

Citation

Deveci, Beyza Aybike. "The View of European Orientalist and Missionaries on Tantrism". *Trabzon Theology Journal* 12/1 (June 2025), 171-190.

<https://doi.org/10.33718/tid.1643869>

Date of Submission : 20.02.2025

Date of Acceptance : 19.05.2025

Date of Publication : 30.06.2025

Peer-Review : Double anonymized - Two External

- Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
- Plagiarism Checks : Yes - intihal.net
- Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.
- Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
- Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Batılıların Hindistan'a doğrudan teması ilk kez Büyük İskender'in MÖ 4. yüzyıldaki seferleri sırasında gerçekleşmiştir. Bu sefer askerî bir harekât olmanın ötesinde Yunan medeniyetinin Hint kültürüyle ilk anlamlı etkileşimini mümkün kılmıştır. Bu temas Yunan dünyasının Hindistan'a dair ilk somut ve sistemli bilgileri edinmesine neden olmuştur. Yunanlıların Hint dili, dinî, gelenekleri ve felsefesi ilgilerini çekmiştir. Nitekim orijinal hali günümüzde kayıp olan Yunan tarihçisi ve diplomatı Megasthenes'in (ö. 290) *Indica* adlı eseri Hint kültürü ve tarihi hakkında önemli malumatlar vermiştir.¹ İkinci temas 15. yüzyılda meydana gelen coğrafi keşiflerle Portekizlerin Hindistan'ın güney batısındaki Kalikut Limanı'na gelmesiyle kurulmuştur. Ardından Hollanda, İngiltere ve Fransa'nın ticari amaçlı Hint alt kıtasına ulaşmasıyla söz konusu iletişim ve etkileşim artmıştır. Bu durum 17. yüzyılda İngilizlerin ticaret şirketi kurmasıyla pekişmiştir.² Bu süreçte Hint kültürüne ve dinine olan ilgi artmış ve Batılıları bu alanda çalışmaya sevk etmiştir. 18. ve 19. yüzyıllarda Batılı misyonerler ve oryantalistler hem çağdaş gözlemlerini hem de geçmiş dönemlere ilişkin bilgiler içeren çalışmalar kaleme almışlardır. Bu dönemde Avrupa'da ahlakçı ve dindar atmosfer hâkim olduğundan bireysel sorumluluk, çalışkanlık ve dinî bağlılık gibi değerler ile aydınlanma döneminin insan merkezli, akılcı yaklaşımı öne çıkmıştır.³ Bu anlayış Hindistan'a gelen oryantalistlerin ve misyonerlerin eserlerine yansımıştır.

Oryantalizm hareketi Hindistan'ın özellikle kolonyal dönemi (1757-1858) boyunca Batı ile Hindistan arasında önemli etkileşim alanı oluşturmuştur. Hindistan'a gelen yahut Hindistan hakkında araştırma yapan oryantalistler Hindistan'ın antik kültürüne ve dinî metinlerine olan ilgileriyle bölgenin entelektüel mirasını Batı'ya tanıtmışlardır. Bunu yaparken onlar bir yandan ister istemez döneminin sömürge yönetiminin çıkarlarını desteklemişler diğer yandan edinmiş oldukları bilgileri Batılı bakış açısıyla yorumlamışlardır.⁴

Warren Hasting'in (1732-1818) Hindistan'a vali atanmasıyla birlikte İngiliz oryantalizmi kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu dönem İngiliz oryantalizminin altın çağı olarak kabul edilmiştir. Zira Hasting Hindistan'ı daha etkili bir şekilde yönetmek için yerel kültürleri, dilleri ve hukuk sistemlerini öğrenmenin gerekliliğine inanmıştır. Bu anlayış onu Hint dilleri, hukuku ve edebiyatı üzerine akademik çalışmalar yapmaya teşvik etmiştir. Hastings yerel dillerin ve kültürlerin incelenmesine büyük önem vermiş, İngiliz memurlarının yerel dilleri öğrenmelerini istemiş ve dil okulları kurmuştur. Bununa beraber Bengal'deki İngiliz memurların yerel halkla daha iyi iletişim kurabilmesi için Farsça ve Bengalce gibi yerel dillerde eğitim almalarını zorunlu kılmıştır.⁵ Hasting'in desteğiyle 1784 Bengal'de Sir William

1 J. W. McCrindle, *Ancient India as Described by Megasthenes and Arrian* (London: Trübner Co., 1877).

2 Hermann Kulke-Dietmar Rothermund, *Hindistan Tarihi*, çev. Müfit Günay (Ankara: İmge Kitapevi, 2001), 94-96, 304-11; Burton Stein, *Hindistan Tarihi*, çev. Müfit Günay (İstanbul: İnkılâp, 2015), 74-77, 210-13.

3 Hugh B. Urban, "The Extreme Orient: The Construction of 'Tantrism' as a Category in the Orientalist Imagination", *Religion* 29/2 (1999), 130-132; Sthaneshwar Timalsina, "Encountering the Other: Tantra in the Cross-Cultural Context", *The Journal of Hindu Studies* 4/3 (2011), 278.

4 Barbara D. Metcalf - Thomas R. Metcalf, *A Concise History of Modern India* (New York: Cambridge University Press, 2006), 63, 64. Hindistan'da İngiliz sömürgeciliği altında gerçekleşen oryantalizm konusunda detaylı bilgi için bkz. Yücel Bulut, "Hindistan'da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/6, (2003), 71-106.

5 David Kopf, *British Orientalism and The Bengal Renaissance* (Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay, 1969), 18-21.

Jones (1746-1794) tarafından kurulan Asiatic Society⁶ (Asya Cemiyeti) oryantalist çalışmaların gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Burada yapılan çalışmalar hem Batı hem de Doğu akademik dünyası üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Kùltürler arası temas dönemi olarak düşünölebilecek bu dönemde Hindistan'a gelen William Jones, Henry Thomas Colebrooke (1765-1837), William Carey (1761-1834), Horece Hayman Wilson (1786-1860) gibi önemli oryantalistler Hint dilleri konusunda uzmanlaşmıştır. Onlar Hint dili ve tarihi konusunda önemli çalışmalar yapmışlardır. Hindistan'ın kültürel mirasını Batı'ya tanıtmak, yerel metinleri çevirmek ve Doğu kùltürlerini Batı standartlarıyla kıyaslamak gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hindistan'daki çalışmalarında yerel dilleri öğrenip bu dillerde yazılmış dinî ve felsefi metinleri çevirmişler, Batı dünyasının Hindistan hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamışlardır.⁷

Başlangıçta İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin yerli dinî ve kültürel geleneklere saygı gösteren, müdahaleci olmayan politikası 1790 ile 1830 arasında İngiltere'den gelen Evanjelik etkiler altında değişime uğramış ve Hint sosyal uygulamalarını hedef alan aktif reform çabalarına yol açmıştır.⁸ Hindistan'daki misyonerlik faaliyetleri özellikle İngilizlerin Hindistan'daki yönetim ve din politikalarında bir dönüm noktası olan 1857 Sipahi İsyanı'nın ardından önemli bir ivme kazanmıştır. İngiliz hükümetinin Hindistan üzerinde doğrudan kontrol sahibi olmasıyla Doğu Hindistan Şirketi'nin rolü güçlenmiştir. Bu durum misyonerlik çalışmaları için daha elverişli bir ortam yaratmıştır. Nitekim Baptist Missionary Society'nin (Baptist Misyoner Cemiyeti) öncülerinden William Carey gibi misyonerler İncil'i Hint dillerine çevirmede ve eğitimi teşvik etmede etkili olmuşlardır. Kilise Misyoner Cemiyeti gibi örgütler çabalarını aktif olarak genişletirken Metodistler ve Presbiteryen gibi Protestan gruplar Hint toplumunu dönüştürmek ve reform etmek amacıyla okullar, hastaneler ve kiliseler kurmuşlardır.⁹ Misyonerlerin sayısı bu şekilde hızla artıp misyonerlik faaliyetleri geliştikçe genel misyonerlik konferanslarında karşılıklı danışmanlığa duyulan ihtiyaç giderek daha belirgin hale gelmiştir. Bu nedenle 1855, 1857, 1862 ve 1872'de konferanslar düzenlenmiştir.¹⁰ 1813'ten itibaren Evanjeliklerin kampanyalarının ardından İngiliz hükümeti misyonerlik çalışmalarını teşvik etmeye ve giderek ahlaki olarak kötü olarak görölen dul yakma (sati)¹¹, kanca sallama¹² ve hayvan kurban etme gibi belirli uygulamaların bastırıl-

6 Asiatic Society Asya'nın tarihini, kùltürünü ve dillerini araştırmayı amaçlayan bir kuruluştur. Kurum özellikle Hint alt kıtasının kadim metinlerini derleyip yayımlayarak Doğu Bilimleri'nin gelişimine önemli katkılar sunmuştur.

7 Kopf, *British Orientalism and The Bengal Renaissance*, 5, 6.

8 Hugh B. Urban, *Tantra* (London: University of California Press, 2003), 48, 49.

9 Haluk Selvi-Uğur Topcu, "Protestan Misyonerlerin Gözünden 20. Yüzyılın Başında Hindistan'da İslam, Reform ve Misyonerlik" *Gazi Akademik Bakış*, 14/27 (2020), 177, 178; Julius Richter, *A History of Missions in India*, çev. Sydney H. Moore (New York, Chicago, Toronto: Oliphant Anderson Ferrier, 1908), 209, 210.

10 Richter, *A History of Missions in India*, 211.

11 Sati kadının kocasına olan sadakatini ve bağlılığını ifade etme biçimi olarak kabul edilen bir uygulamadır. Bu uygulama sahamaraña (birlikte ölmeye), sahağamana (birlikte gitme) ya da anumaraña (ardından ölmeye) adlarıyla da anılmaktadır. Kadın bu eylemi gerçekleştirerek kocasının veya ailesinin tamamının kötü karmasının sonuçlarını ortadan kaldırarak onun daha iyi bir yeniden doğuş elde etmesini sağlamayı amaçlar. W. J. Johnson, *A Dictionary of Hinduism* (UK: Oxford University Press, 2010), 293.

12 Kanca sallama ritüeli Hinduizm'de çarık püçâ veya pañçamara mela şeklinde isimlendirilir. Hindistan'da özellikle geçmiş dönemlerde bazı dinî festivallerde uygulanan bir ritüeldir. Katılımcıların sırtlarına geçirilen kancalar aracılığıyla havaya asılarak tanrılara adanmışlıklarını sembolik olarak ifade etmelerine dayanır. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Geoffrey A. Oddie, *Popular Religion, Elites And Reform: Hook-Swin-*

ması için baskı yapmaya başlamıştır. Tantra ve Tantracılık Hint dinlerine yönelik bu değişen tutumların önemli bir odağı haline gelmiştir. Tantracılık¹³ reforma en çok ihtiyaç duyan yerel geleneklerden biri olarak görülmüştür.¹⁴

Oryantalistlerin ve misyonerlerin dikkatini çeken Tantracılık Hindu geleneği içerisinde 5. yüzyıldan itibaren belirgin bir şekilde görünür hâle gelmiştir.¹⁵ Nepal, Bengal, Assam ve Ođđiyāna'yı içine alan bölgede ortaya çıkmış olabileceği ve bu bölgede etkili olduğu düşünülür.¹⁶ Vedalara ait dinî gelenekten farklı kabul edilen Tantracılık kendine has ritüelleri, sembolleri ve teolojik düşünceleri olan bir dinî düşünce geleneğidir. Evrenin ve bireyin gerçek doğasına yaklaşmayı hedefleyen Tantracılık yüce varlık anlayışında dişil olarak nitelendirilen enerjiyi ve gücü (şakti) merkeze koyar. Bununla ilişkili Tantracılığın kendine has ritüelleri vardır. Bunlar maithuna (cinsel birleşme ritüeli), şavasādhana (ceset ritüeli), yoga ve balidir (hayvan kurbanı). Söz konusu bu uygulamalardan maithuna gerek Hindu geleneğinde gerek Hint dışındaki toplumlarda Tantracılıkla ilgili algıların oluşmasında ön plana çıkmıştır. Nitekim bu uygulama biçimiyle ilk kez karşılaşan misyonerler ve oryantalistler kendi döneminin cinselliğe bakışından etkilenecek eserlerinde hem Tantra hakkında bilgileri hem de kendi kanaatlerini dile getirmişlerdir.

Bu çalışma yukarıda bahsi geçen dönemde öne çıkan oryantalistlerden Horace Hayman Wilson, Henry Thomas Colebrooke ve Monier Williams (1819-1882) ile misyonerler William Ward, John Wilson (1804-1875) ve Antoine Dubois'un (1765-1848) Tantra ve Tantracılık hakkındaki görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Tantracılığın söz konusu araştırmacılar tarafından cinsel içerikli ve karanlık bir öğreti olarak olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirildiği ifade edilecektir. Tantracılığa felsefi ve teolojik yapısından ya da Hindu geleneğindeki temel öğretilerden ziyade dikkat çekici ritüel ve uygulamalar üzerinden yaklaştıkları belirtilecektir. Ayrıca söz konusu kişilerin çoğunun Hindistan'ın doğu ve kuzeydoğu bölgelerinde faaliyet göstermiş olmaları onların Tantracılığın yalnızca belirli bir yönü hakkında bilgi sunmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla çalışmada bu bilgilerin Tantracılığa dair kapsamlı ve bütüncül bir çerçeve sunmadığına işaret edilmeye çalışılacaktır. Konuyla ilgili kavramların Türkçe'ye doğru ve eksiksiz bir şekilde aktarılabilmesi için Türkçe'de karşılığı olan harflerin yanında Hint hükümeti tarafından kabul edilen ISO 15019 çeviri yazım tablosu kullanılacaktır.

1. Oryantalistlerin Tantracılığa Bakışı

18. ve 19. yüzyıllarda Hindistan'a giden oryantalistler tarihten dine, edebiyattan mimariye kadar geniş bir alanda çalışmalar yapmış ve eserler kaleme almışlardır. Onlar mezkûr

ging And Its Prohibiton In Colonial India, 1800-1894 (New Delhi: Manohar Publishers, 1995).

- 13 Türkiye'de Tantracılıkla ilgili yapılmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarını incelemek konuyu daha iyi anlamak açısından faydalı olacaktır. Bkz. Beyza Aybike Deveci, *Hinduizm'de Tantracılık* (Ankara: Eski Yeni, 2024); Hüsamettin Karataş, "Tantrik ve Ezoterik Dini Geleneklerde Mandala", *Journal of History School* 43 (2019), 1768-1786.
- 14 Urban, *Tantra*, 48, 49.
- 15 Teun Goudriaan, "Introduction, History and Philosophy", *Hindu Tantrism* (Leiden: E. J. Brill, 1979), 20, 22; André Padoux, *The Hindu Tantric World* (USA: The University of Chicago Press, 2017), 21; Jitendra Nath Banerjea, *Paurāṇik and Tāntric Religion* (Calcutta: University of Calcutta, 1966), 127.
- 16 David N. Lorenzen, "Early Evidence for Tantric Religion", *Root of Tantra*, ed. Katherine Anne Harper -Robert L. Brown (USA: State University of New York Press, 2002), 26; Padoux, *The Hindu Tantric World*, 23.

konuları ele alırken Batılı bir perspektifle incelemişlerdir. Bunun doğal bir sonucu olarak vermiş oldukları bilgilerin yanında kendi bakış açılarını ve yorumlarını aktarmışlardır. Bu kişilerden Hindistan'a giden ve burada önemli çalışmalar yapan Horece Hayman Wilson, Henry Thomas Colebrooke ve Monier Williams Hindistan üzerine çalışma yapan oryantalistlerin önemli temsilcileri olarak kabul edilmiştir. Onlar Tantracılığı Hinduizm'in bir alt dalı olarak ele almış, Tantracılığın Batı'da tanınmasında önemli rol oynamışlardır. Bu bölümde onların Tantracılığa bakışı ele alınacaktır.

Tantracılık hakkında önemli bilgiler veren ve görüşleriyle kendinden sonra gelenleri etkileyen isim Horece Hayman Wilson'dur. Oryantalist ve Sanskrît bilgini Wilson Hint dinî metinleri ve Hinduizm üzerine yapmış olduğu çalışmalarıyla tanınmaktadır. Onun eserleri arasında Hindu dinî geleneklerini ve mezheplerini ele aldığı *Sketch of The Religious Sects of Hindu*¹⁷ adlı çalışması bulunmaktadır. Wilson'ın bu eseri ve Hinduizm hakkındaki görüşleri ölümünden sonra *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus 1-2*¹⁸ ve *The Religious Sects of The Hindus*¹⁹ olmak üzere iki farklı kitapta toplanmıştır. Bu kitaplardan *The Religious Sects of The Hindus* özet niteliğinde bir çalışma iken diğer eser detaylı bir şekilde derlenmiş ve düzenlenmiştir. Biz Wilson'un *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus 1-2* metni üzerinden Tantracılıkla ilgili görüşlerini ele alacağız.

Wilson eserinde Hinduizm'in farklı mezheplerini, ekollerini ve ekollerin alt kollarını ele alırken çeşitli tantracı gruplara değinmiştir. Bunlar Kānpḥaṭālar, Aghoriler, Śāktalar, Dakṣiṇācārālar, Vāmācārālar, Kaṇḍaliyalar ve Karariler'dir. O, bu ekoller hakkında bilgi verirken onların tantracı olduklarından bahsetmemiştir. Sadece bu gruplar hakkında bilgi verip geçmiştir. Wilson'un zikredilen gruplardan nasıl bahsettiğine yakından bakmak yerinde olacaktır. O, ilk olarak Aghorilerden söz etmiştir. Aghorileri Devī'nin (Tanrıça) korkutucu formlarına yönelik ibadetleri ve insan kurbanını içeren tapınma biçimine sahip bir mezhep olarak tanımlamıştır. Bu kişilerin ahlaki değerlere aykırı çeşitli "iğrenç" uygulamalar yaptıklarını, bunları dilencilik amacıyla kullandıklarını belirtmiştir. Vücutlarına dışkı sürmeleri ve insanları korkutmak için kanlı yaralar açmaları gibi davranışlarla insanlardan para topladıklarını vurgulamıştır. Kendi döneminde bu ibadetlerin ortadan kalksa da mezhebin yozlaşmış izlerinin varlığına işaret etmiştir.²⁰

Wilson, Kānpḥaṭālar olarak bilinen Nāth Yogilerin 15. yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye başladığını ve tüm kast gruplarına hitap eden, yaygın ve ilgi çekici bir yapıya sahip olduklarını belirtmektedir. Aynı zamanda bu grubun diğer dilenci toplulukları arasında dinî kimliklerine "şarlatanlık" unsurları ekleyerek dikkat çektiklerini; üyelerinin çoğunlukla falcılık, rüya ve el yorumlama gibi uygulamalarla uğraştıklarını; hastalıkları ise çeşitli bitkisel ilaçlar ya da büyü yoluyla iyileştirdiklerini iddia ettiklerini ifade etmektedir.²¹

17 Horace Hayman Wilson, *Sketch of The Religious Sects of The Hindus* (Calcutta: Bishop's College Press, 1846).

18 Horace Hayman Wilson, *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus*, ed. Reinhold Rost (London: Trübner Co., 1861); a. mlf., *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus*, ed. Reinhold Rost (London: Trübner Co., 1862).

19 Horace Hayman Wilson, *The Religious Sects of Hindus* (London and Madras: The Christian Literature Society, 1904).

20 Wilson, *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus*, 1861, 1/233.

21 Wilson, *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus*, 1861, 1/206, 213, 216, 217.

Hindu gelenekleri arasında Şāktalara geniş bir yer veren Wilson'un Tantracılığı Şāktalarla bir gördüğü, Tantracılığı ve Tantra metinlerini onlar üzerinden ele aldığı anlaşılır. Nitekim Wilson bu grupların kökenlerinin Vedalara kadar uzanabileceğini, çeşitli mitolojik ve felsefi geleneklerde yer aldıklarını belirttikten sonra Tantracılık içinde konumlandırılan Şākta mezhebine mensup grupları ele almıştır. Ona göre Şāktalar ilahi doğanın etkinlik halindeki gücünü veya kozmik enerjisini kutsal kabul ederler ve ona taparlar. Bu mezhebe bağlı toplulukların sayısı oldukça fazladır. Onlar Tantraların takipçileri olup Tantraları beşinci bir Veda olarak görürler ve onlara eşit derecede eskilik ve üstün otorite atfederler.

Wilson kendi zamanında marjinal ve uç bir yapıya sahip olan Şāktaların eserlerinin birçoğunun yakın zamanda yazılmış olabileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca insanların inançları ve uygulamaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduklarını ifade etmiştir. Tantraları ve bununla bağlantılı Tantracılığı Dakṣiṇācāra (sağ el) ve Vāmācāra (sol el) olmak üzere iki kategoride ele almıştır. Dakṣiṇa ekolünü bhaktalar yani adanmışlarla aynı gören Wilson onların hayvan kurbanı dışında kirli uygulamalarda bulunmadıklarını belirtmekle birlikte bazı durumlarda “zavallı” hayvanı yumruklarla öldürerek “barbarca” bir uygulama benimsediklerinden söz etmiştir. O, Dakṣiṇa ekolünün aksine Vāmācāranın geleneğini takip eden grubu geleneksel Hindu pratiğinin dışında kalan ritüelleri benimseyen ve bu yönelimlerini açıkça ifade etmeye cesaret eden bir topluluk olarak tanımlamıştır. Bu grubun belirli tantracı metinlerden türediği ve zamanla farklı gruplara, inanç sistemlerine ve uygulama biçimlerine ayrıldığını ifade etmiştir. Bunların arasında Kula'nın en önde gelen grup olduğunu belirtmiştir. Onların Lakṣmī, Sarasvatī gibi tanrıçaların yanında tanrıça Dakinī ve Sakinī'ye taptıklarından, beş makara adı verilen maddeleri (et, balık, alkol, kadın, mistik el hareketleri) kullandıklarından ve ibadette anlamsız tek heceleri (mantra) tekrar ettiklerinden söz etmiştir. Ayrıca onların ibadetleri konusunda Wilson şu bilgileri vermiştir: Onlar kirli veya kötücül ruhlarla iletişim kurmak ve onları denetim altına almak amacıyla gerçekleştirilen bazı ritüellerde ölü bir beden sembolik bir unsur olarak kullanırlar. Bu tür uygulamalarda tanrıçanın dünyadaki yaşayan temsilcisi olarak kabul edilen bir kadının varlığı merkezi bir rol oynar. Tapınma genellikle farklı kastlardan ya da toplumsal gruplardan bireylerin bir araya geldiği karma yapıli topluluklar içerisinde icra edilir. Ritüel en skandal orjilerle sonlandırılır. Ritüele katılanlar bu tür ayinlere katıldıklarını itiraf etmekten kaçınırlar ve gizliliği korumakla yükümlüdürler. Mezhebe bağlı olduklarını dahi açıkça kabul etmezler.²²

Wilson bu kirliliklerin ortaya çıkmasında mezheplerin otorite olarak gördükleri metinlerin etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu uygulamaların toplumun genelinde kabul görmüş bir inançla desteklendiğini belirtmiştir. O söz konusu ayinlerin tek bir ailenin üyelerinden oluşan veya sadece erkeklerin bir araya geldiği ve topluluğun dinî bir uygulama bahanesiyle et yiyip içki içmekten mutluluk duyduğu neşeli bir partiden başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Ona göre eğer bu ritüellerin temelinde yalnızca duyuşal tatmin amacı bulunuyorsa bunlar Hindu inancının diğer kollarında olduğu gibi gayri meşru ve kınanması gereken uygulamalar olarak değerlendirilmelidir.²³

Wilson, Şākta geleneğin kural dışı ritüelleriyle bilinen iki alt koluna değinmiştir. Bu alt kollardan ilki Kañçuliyā mezhebidir. Kañçuliyaların Güney Hindistan'da yaygın olduğu öne

22 Wilson, *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus*, 1861, 1/257.

23 Wilson, *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus*, 1861, 1/260, 261.

sürülse de Wilson bu mezhebin varlığının kesinliğini sorgulamıştır. Uygulamalarının Kula geleneğine benzediğini ancak bazı sıra dışı ayinler gerçekleştirdiklerini, cinselliği ve kadını ritüelin merkezine yerleştirdiklerini ifade etmiştir. Wilson'ın ele aldığı ikinci alt kol ise Kararilerdir. Mezhebin tarihsel varlığına dair şüpheleri bulunan Wilson Kararilerin Devî'nin öfkeli ve korkunç biçimlerine tapan, insan kurban eden grup olduğu bilgisini vermiştir.²⁴

Yukarıda aktarılan bilgiler doğrultusunda Wilson'ın Tantracılığı Şakta geleneği ile aynı kategoriye yerleştirdiği, Tantraların sunduğu öğreti ile ritüelleri ahlaki açıdan sorunlu ve sapkın olarak nitelendirmeye çalıştığı görülmektedir. Zira O, Tantracı ritüellerin ölçsüzlüğü, anlamsız ritüel hareketleri ve sembolik savurganlıkları aracılığıyla Hinduizm'in mevcut yapısındaki yozlaşmış unsurların belirginleşmesinde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bu sistem muhtemelen Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında dış ilke kültüne ve Veda kökenli mistik mantra uygulamalarına dayalı olarak ortaya çıkmıştır.²⁵

Tantracılık konusunda ilk düşüncelerin oluşmasında ve Batı'ya aktarılmasında önemli rol oynayan bir diğer kişi Henry Thomas Colebrooke'dir. Colebrooke Hint kültürünü, felsefesini ve Hinduizm'e dair bilgileri Batı'ya tanıtmış ve bu alanlara yönelik çalışma yapılmasına katkı sağlamıştır. *Essays on the Religion and Philosophy of The Hindus* adlı eserinde Tantracılığı doğrudan ele almamakla birlikte Batı'da bu geleneğin tanınmasını ve üzerine çalışılmasına ön ayak olmuştur. Colebrooke eserinde Tantra metinleri ve bu metinlerle ilişkili Tantracılık hakkında bilgiler verirken bu konulara dair kişisel gözlem ve yorumlarını da metne dâhil etmiştir.

Colebrooke mezkûr eserinde mantraların hem tanrıların duası olduğundan hem büyü ya da tılsım şeklinde kullanıldığından söz etmiştir. Bu kullanımın *Mantraśāstra* veya *Tantra* ve *Āgama* isimli metinlerde yer aldığını, bu sözlerin anlamsız büyülerde kullanıldıklarını belirtmiştir.²⁶ Colebrooke Tantra metinlerinin çoğunlukla bütüncül bir gelenek olarak alınsa da içerik ve sayı bakımından çeşitlilikleri göz önünde bulundurulduğunda onların farklı dönemlerde yazılmış olabileceğini ifade etmiştir. Bu nedenle bazı Tantra metinlerinin uzak bazılarının yakın geçmiş tarihli olabileceğini düşünmüştür.²⁷ Ayrıca Colebrooke Veda metinlerinde yer alan öğretilerin büyük bir kısmının zamanla geçerliliğini yitirdiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Purāṇalarda temellendirilen ritüel pratiklerin ve onun daha sorunlu bir kaynak olarak değerlendirdiği Tantra metinlerinden türeyen uygulamaların giderek öne çıktığını ve bunların geleneksel Vedacı ritüellerin yerini almaya başladığını ileri sürmüştür.²⁸

Colebrooke Tantra metinlerinin yanı sıra Hindu geleneği içerisinde yer alan bazı tartışmalı ritüel uygulamalardan söz etmiştir. Bu uygulamalardan biri insan kurbanıdır. Ona göre insan kurbanı Veda metinleri tarafından onaylanmamış ve dinî meşruiyet kazanmamıştır. Buna rağmen bu tür ritüeller zamanla Purāṇa veya Tantra metinlerine dayandırılarak uygulanmaya başlanmıştır. Colebrooke söz konusu metinlerde yer alan kurbanla ilgili sembolik ifadelerin ve alegorik anlatımların yanlış yorumlanması sonucunda insan kurbanı gibi

24 Wilson, *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus*, 1861, 1/263.

25 Wilson, *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus*, 1861, 1/250.

26 Henry Thomas Colebrooke, *Essay on the Religion and Philosophy of The Hindus* (Leipzig: B. G. Teubner, 1858), 9.

27 Colebrooke, *Essay on the Religion and Philosophy of The Hindus*, 275.

28 Colebrooke, *Essay on the Religion and Philosophy of The Hindus*, 68.

aşırı ve gelenek dışı uygulamaların bu metinlere atfedilerek meşrulaştırılmaya çalışıldığını ifade etmiştir.²⁹ Daha önce Tantracılığın sol el yolu ile ilgili yaptığı bir açıklamanın hatalı olduğunu belirten Colebrooke bu görüşlerini yeniden düzelttiğini belirtmiştir. Bu ıslahata göre sol el yolu uygulamaları ve özellikle Şāktalar'a özgü kabul edilen bazı sıra dışı ibadet biçimleri Tantralara dayanmıştır. Colebrooke Tantraları daha önce "yüksek değer verilen ancak ihmal edilmiş bir edebiyat dalı" olarak tanımlamışsa da bu nitelendirmenin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Yapmış olduğu düzeltmeye göre Tantralar genel olarak saygı görmeyen ve değersiz addedilen metinler olarak kabul edilmektedir.³⁰

Colebrooke Hindistan'daki bazı dinî gruplar ve ibadet pratikleri hakkında bilgi verirken tantracı Şiva ve Şākta geleneklerden bahsetmiştir. Hem Şivacıların hem de Şāktaların alınlarına sürekli yanan kutsal bir ateşin külüyle üç yatay çizgi çektiklerini ve bunun üzerine kırmızı bir daire eklediklerini aktarmıştır. Bu uygulamada Şivacıların söz konusu kırmızı daireyi kırmızı sandal ağacı tozuyla, Şāktaların ise safran veya zerdeçal karışımı bir boya ile yaptıkları bilgisini vermiştir. Bununla beraber Şāktaların tanrıça Bhavani'ye taptıklarından, ibadette sağ el ve sol el olmak üzere iki farklı yolu takip ettikleri bilgisini vermiştir. Sağ el yolu toplumsal normlara ve ahlaki değerlere uygun ibadet biçimlerini benimserken; sol el yolu geleneksel ahlak anlayışına aykırı ve marjinal ritüel pratikleriyle öne çıkmıştır. Colebrooke özellikle sol el yoluna ait yöntemlerle ibadet eden grupların en uç ve ahlaki açıdan en tartışmalı uygulamalara başvuran topluluklar olduğunu ifade etmiştir. Zira sol el uygulamaları sınırsız ahlaksızlık içeren, şarap ve kadınlarla olan "yozlaşmış" pratikler içermektedir. Colebrooke genel kanının aksine bu mezhebin takipçi sayısının az olduğuna dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Hindistan'ın çoğu yerinde bu mezhebin hor görüldüğünü ve toplum tarafından dışlandığını belirtmiştir. Böyle bir tutum karşısında sağ el yolunu benimseyenlerin bu geleneğin bir üyesi gibi görünmekten kaçındıklarını bildirmiştir.³¹

Tantracılık konusunda önemli bilgiler veren oryantalistlerden biri Monier Williams'dır. Williams Sanskrît uzmanı İngiliz bir oryantalisttir. Özellikle Sanskrît dili, Hindu dinî metinleri, Hint kültürü ve dinleri üzerine dair yaptığı çalışmalarla tanınır. Williams Hint dinleri, mitolojisi, felsefesi ve dilleri üzerine kaleme aldığı eserleriyle Batı dünyasına Hindistan'ın kültürel ve dinî mirasını tanıtan önemli bir kişidir. Diğer oryantalistlerde olduğu gibi Williams Tantra metinlerine ve Tantracılığa doğrudan değinmemiş; bu konuları bağımsız bir bölüm ya da eser kapsamında ele almamıştır. Buna rağmen Tantracı düşünceye, ilgili metinlere ve bu geleneğe bağlı gruplara ilişkin çeşitli bilgiler sunmuş; zaman zaman kendi değerlendirmelerine de yer vermiştir.

Williams'a göre Tantralar çoğunlukla mistisizm, büyü ve batıl inançlarla dolu basit el kitaplarıdır. Ancak teorik olarak tüm Tantralar bu şekilde değildir. Atmış dört orijinal Tantra metni vardır. Bunlar Tanrı Şiva ile eşi arasında geçen diyalog şeklindedir. Şāktalar tarafından beşinci Veda olarak kabul edilen Tantralar yaratılış, dünyanın yıkımı, tanrılara tapınım, doğa üstü güç elde edebilme ve Yüce Ruh'la birleşme konularını ele alır. William Tantra metinlerine dair aktardığı bu bilgilerin ardından söz konusu metinlerin çoğunun Batılı okuyucular tarafından "saçma" olarak değerlendirildiğini, büyüyle ilgilenenler için ise yalnızca

29 Colebrooke, *Essay on the Religion and Philosophy of The Hindus*, 36.

30 Colebrooke, *Essay on the Religion and Philosophy of The Hindus*, 125.

31 Colebrooke, *Essay on the Religion and Philosophy of The Hindus*, 124.

el kitabı niteliği taşıdığını belirtir. Tantraların büyümlü güç elde etmek, düşmanları ve rakipleri yok etmek için anlamsız sesler kullanma bilimi olarak adlandırılacak şeyden başka hiçbir şey öğretmediğini ifade eder.³²

Tantracılığı Şakta ile bir gören Willams onları insanlık tarihinin “en kötü batıl inançlarından” biri olarak nitelendirmiştir. Ona göre Şakti’ye tapanlar kadınlara duyusal aşk ve bedensel tutkular sunarak sosyal kuralları ve kısıtlamaları hiçe sayarak bu dişil gücü tatmin etmeye çalışmışlardır. Bu ritüeller aracılığıyla doğanın dişil gücünü simgeleyen tanrıçanın yardımıyla doğaüstü yetenekler kazanmayı ve nihayetinde Yüce Varlık’la (Tanrı) birleşmeyi amaçlamışlardır.³³ Ayrıca Tantra adı verilen kitapların Şiva’nın yönü olan tanrıçaya yönelik ibadeti yüceltmek amacıyla kaleme alındığını ifade etmiştir. Tantracılığı Hinduizm’in Purāṇalardan sonraki aşamasının temsili hatta Hinduizm’in orta çağ gelişiminin son ve en kötü aşamasına ulaşması şeklinde görmüştür. Bhakti doktrininin Tantralarda abartıldığını ve çarpıtıldığını belirtmiştir. Tantracılığın en belirgin tanrısının Şiva’nın dişil yönü olan Şakti olduğunu söylemiştir. Williams Şakti’nin Hindu panteonunun en yüce tanrıçası olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Hindu panteonunda farklı adlarla anılan tanrıçaların aslında bu ilahi gücün çeşitli tezahürleri olarak Şakti’nin birliğinde toplandığını ifade etmiştir.³⁴

Williams tantracı düşüncenin Sāṃkhya felsefesindeki puruṣa ve prakṛti özellikle prakṛti fikri üzerine gelişmiş olabileceğine işaret etmiştir. Tantracılığın Dakṣiṇācāra ve Vāmācāra olmak üzere ana kola ayrıldığını belirtmiştir. Birinci grubun tanrılara ve tanrıçalara geleneksel, saf ve ölçülü bir şekilde ibadet ettiğini; dişil ilkeye aşırı vurgu yapmadıklarını ifade etmiştir. Buna karşılık ikinci grubun Tantra metinlerini ve *Kaula Upaniṣad*’ı benimsediğini ve ibadetlerinde tanrıçayı merkeze aldıklarını belirtmiştir. Williams’a göre tanrıçaya yönelik ibadet özellikle tanrıça Durgā’ya onun yalnızca Şiva’nın eşi olarak düşünülmesinden değil aynı zamanda cinsel birleşme, yaratıcı enerji ve büyüsel güçlerin kontrolüyle ilişkilendiren sembolik temsiller olarak görülmesinden kaynaklanmıştır.³⁵

Williams Budhizm gibi Tantracılığın kast sistemine karşı çıktığını bilhassa vāmācāra yolunu takip edenler tarafından gizli bir şekilde gerçekleştirilen ritüellerin tüm kastlardan erkek ve kadınların katılımına açık olduğunu belirtmiştir. O, bu ritüellerin sadece kast sınırlarını aşmak veya ahlaksız pratiklerle sınırlı olmadığını, mantralar ve yantraların kötüye kullanımıyla büyüsel ve mistik güçler elde etmeyi amaçladıklarını ifade etmiştir. Williams Tantracılığın ritüel pratiğinde yer alan mantra, bīca, nyāsa ve yantra gibi unsurlar hakkında kısa açıklamalar sunmuştur. Bu uygulamalardan yola çıkan Williams, Tantraların mistisizm, büyü ve batıl inançların kendi ifadesiyle “en kötü ve en akıl dışı türlerine” rehberlik eden metinler olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüştür.³⁶ Bununla beraber Tantracılığın en kötü iğrençliklerinin Britanya Hindistan’ında yavaş yavaş yok olduğuna işaret etmiştir. Tantracılığın gerçek doğasının daha eğitimli Hindular tarafından giderek daha fazla fark edilmeye başlandığını vurgulamıştır.³⁷

32 Monier Williams, *Hinduism, Society for Promoting Christian Knowledge*, (London: Pott, Young Co, 1877), 120-131; Monier Williams, *Indian Wisdom* (New York: Cambridge University Press, 2009), 501-504.

33 Monier Williams, *Brāhmanism and Hindūism* (New York: Macmillan and Co., 1891), 190.

34 Williams, *Hinduism, Society for Promoting Christian Knowledge*, 123-126.

35 Williams, *Hinduism, Society for Promoting Christian Knowledge*, 126.

36 Williams, *Hinduism, Society for Promoting Christian Knowledge*, 115, 116, 123, 124, 126, 127, 129.

37 Williams, *Brāhmanism and Hindūism*, 207.

2. Misyonerlerin Tantracılığa Bakışı

Tantracılığın Batı dünyasında tanınmasında misyonerlerin yapmış oldukları çalışmaların önemli bir rolü olmuştur. Hristiyanlık inancını yaymak ve diğer dinlere mensup bireyleri Hristiyanlığa kazandırmayı amaçlayan misyonerler Hindistan'a gittiklerinde çeşitli dinî gruplarla karşılaşmışlardır. Onlar burada bir yandan misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüş diğer yandan kaleme aldıkları eserlerde buradaki dinî geleneklerden ve kültürlerden söz etmişlerdir. Bu çerçevede Hindistan'a giden ve burada çalışma yapan üç kişi dikkat çekmektedir. Bu kişiler William Ward (1769-1823), John Wilson ve Jean-Antoine Dubois'tir. Bu üç misyonerin Hindistan'daki tantracı uygulamalara dair sundukları malumatlar ve yapmış oldukları eleştiriler Tantracılığın Batı'da genellikle olumsuz bir şekilde anlaşılmasına ve Hindu geleneğinin heretik bir cephesi olarak görülmesine neden olmuştur. Bu nedenle aşağıda William Ward başta olmak üzere Jean-Antoine Dubois'in ve John Wilson'un Tantracılığa dair verdikleri bilgiler ve onların Tantracılığı nasıl değerlendirdiği ele alınacaktır.

William Ward İngiliz kökenli bir baptist misyonerdir. Günümüz Batı Bengal eyaletindeki Serampore şehrinde William Carey ve Joshua Marshman ile Serampore Misyonunu³⁸ kurmuş, Serampore Trio (Serampore Üçlüsü) olarak anılan misyoner grubunun önemli bir üyesi olmuştur. Yerel dillere İncil'i tercüme etmeyle ve halka Hristiyanlığı yaymayla ilgilenen Ward Hinduizm'e dair görüşlerini ve eleştirilerini en kapsamlı şekilde *A View of the History, Literature and Mythology of the Hindoos* adlı dört ciltlik eserinde dile getirmiştir. O bu eserinde Hinduizm'in temel öğretilerini, uygulamalarını ve çeşitli Hindu mezheplerini ele almıştır. Hinduizm'i ve Hindistan'daki yerel inanç sistemlerini Batı'daki okuyuculara tanıtarak bunlara dair Batılı algının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu algılardan biri onun Tantracılığa dair verdiği bilgiler ve ona dair düşünceleridir.

Ward yukarıda zikredilen eserinde Tantralar ve Tantracılık hakkında şu bilgileri vermektedir: Tantralar Hindular tarafından Şiva ve Durgâ'ya atfedilen, onların arasındaki konuşmalardan derlenen kutsal metinlerdir. Tanrı Şiva'nın sözleri Âgama, tanrıça Durgâ'nın sözleri Nigâma olarak adlandırılır. Onların bu konuşmaları ermiş tanrı Narada tarafından bilgelere iletilir.³⁹ Tantralarda yer alan öğreti dünyanın oluşumunu ruh ve madde arasındaki etkileşime dayandırır. Bu anlayış tanrıçaların merkezi bir rol üstlendiği kozmik bir düzenin varlığını temellendirir. Bu tanrıçalar arasında en üstte Durgâ yer alır. Hindular arasında bu tanrıçanın birçok farklı formuna ibadet edilir. Neredeyse tüm tanrıçalar O'nun farklı görünümelerini ifade eder. Bu tanrıça doğanın (prakṛti) bir sureti olarak kabul edilir.⁴⁰

Ward, *Kālī Tantra*, *Tara Tantra*, *Yoginī Tantra*, *Mahābhūta Tantra* gibi birçok önemli Tantra metinlerinden örnekler vermiştir. Bu metinlerde geçen ritüellerden, gizli uygulamalardan, sihir-büyüden, kötü ruhlara ve tanrıça tapımından bahsetmiştir. Bengal'daki eski dinî sis-

38 Serampore misyonu baptist misyonerler William Carey, Joshua Marshman ve William Ward tarafından Hindistan'da kurulan önemli bir misyonerlik harekettir. Serampore Üçlüsü olarak bilinen bu üç öncü misyoner Bengal'de Hristiyanlığı yaymanın yanı sıra yerel halkın eğitim seviyesini yükseltmek, sosyal reformlar gerçekleştirmek ve dinî metinleri yerel dillere kazandırmak amacıyla çalışmalar yürütmüştür.

39 William Ward, *A view of the History Literature and Religion The Hindoos* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 3/363.

40 William Ward, *A view of the History Literature and Religion The Hindoos* (Serampore: The Mission Press, 1815), 2/xiii.

temin bir başka ifadeyle Vedalara dayanan dinî geleneğin büyük ölçüde bırakıldığını ifade eden Ward Vedalara ait ritüellerin ya terk edildiğini ya da farklı biçimlerde icra edildiğini belirtmiştir. O mezkûr eserinde tantracı geleneklerin Vedalara ait kurallardan ve ritüellerden nasıl farklılaştığını açıklamıştır. Bu çerçevede tantracı uygulamaların Veda kurallarına bağlı kalmak zorunda olmadığını ve bazı durumlarda bu kuralları tamamen devre dışı bırakabildiğini ifade etmiştir. Tantracı geleneğin bireyin dinî rehberinden üyeliğe kabul mantığını alması ve koruyucu tanrısının ismini zikretmesiyle ritüel sürecin tamamlandığını kabul eden esnek bir anlayış sunduğunu belirtmiştir. Ancak Ward'a göre tantracı öğretideki bu serbestlik Veda geleneğini benimseyen bazı çevreler tarafından hoş karşılanmamış ve eleştirilmiştir. Buna örnek olarak Ward pūrṇābhiṣikta (pūrṇābhiṣik)⁴¹ olarak adlandırılan törenden söz etmiştir. O, tantra yolunda ilerleyen kişilerin Vedacı kuralları tamamen terk ederek tantracı geleneklerle harmanlanmış ve “mükemmel yol” olarak tanımlanan bir seviyeye ulaştıklarını belirtmiştir. Bu seviyeye ulaşan bireyin artık Veda kanunlarından bağımsız hâle geldiği ve tüm ritüel otoritelerin üzerinde konumlanan bir guru statüsü kazandığına dikkat çekmiştir. Ancak Ward bu durumun Hristiyan ahlâk anlayışı açısından son derece sapkın ve ahlaksız olarak değerlendirildiğini özellikle vurgulamıştır.⁴²

Ward Bengal ve diğer eyaletlerdeki Hindu toplulukları arasında Tantra metinlerine dayanan ve ahlaki açıdan son derece tartışmalı ritüel pratikler icra eden bir mezhebin varlığından söz etmiştir. Bu mezhebin özellikle Vāmācāri olarak adlandırılan üyeleri hakkında çeşitli malumatlar sunan Ward söz konusu mezhebi açıkça “sapkın ve yozlaşmış” olarak nitelmiştir. Mezhep kendini Tantra kurallarına dayalı meşru bir gelenek olarak tanımlasa da Ward bu gruba ait uygulamalarının ahlaki normlara aykırı, son derece rahatsız edici nitelikte olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda intihar etmiş kişilere ait kafa taslarının ritüel nesnesi olarak kullanılması, çıplakken ölü bedenine üzerine oturup üryan bir kadının huzurunda en aşağılayıcı ritüelleri gerçekleştirme gibi törenlerden söz etmiştir. Bu tür ritüellerin yalnızca ahlaki yozlaşma ile açıklanabileceğini ifade eden Ward bu uygulamaların temelinde ahlaki çöküşün yattığını vurgulamıştır. Ona göre Vāmācāriler bu ahlaksızlıkları gelecekteki mutluluğa ulaşmanın bir yolu olarak görmüştür. Hindu ilahiyatçıların aksine onlar günah ve tutkuların yok edilmesi için bedeni aç bırakmak veya katı fedakârlıklar yapmak yerine tutkuların keskinliğini aşırı doyum yoluyla törpülemeye çalışmıştır. Vāmācāriler kendilerini düzenli olarak Hindu tapınaklarına gidenlerden üstün görmüşlerdir. Onlar kendilerinden farklı dinî yolları izleyen kişilerin tutkularını sürekli oruç tutarak ve dünyevi tehlikelerden uzak durarak kontrol altına alabildiklerini kabul etmişlerdir. Ancak Vāmācāriler aynı tutkularla doğrudan yüzleşerek onları içsel düzlemde aşabildiklerini iddia etmişlerdir. Ward kuraldışı uygulamaların Vāmācāriler için ibadet olsa da aslında büyük bir sapkınlık ve ahlaki yozlaşmanın kaynağı olduğunu belirtmiştir. Onlar tapınaktan ya da dinî ibadetlerden bilgi ve ahlaki gelişimle dönmeleri gerekirken tam tersine tutkuları körüklenmiş ve zihinleri kirlenmiş bir halde çıkmaktadır. Bu nedenle din onlar için iyileştirici bir güç yerine yıkıcı bir zehir haline gelir.⁴³

41 Pūrṇābhiṣikta genellikle bir tanrı(ça) figürünün yıkanması veya kutsanması anlamına gelen abhiṣeka ritüelinin Śāktalar tarafından özel olarak uygulanan bir biçimidir.

42 Ward, *A view of the History Literature and Religion The Hindoos*, 2009, 3/266, 364.

43 Ward, *A view of the History Literature and Religion The Hindoos*, 1815, 2/xxxix.

Ward, Vāmāçāri mezhebine mensup kişilerin sayısının arttığını ve bu mezhebe ait ritüel uygulamaların ahlaki açıdan daha tartışmalı bir nitelik kazandığını belirtmiştir. Her ne kadar bu ritüeller gizli biçimde gerçekleştirilse de zamanla toplumun farklı kesimleri tarafından bilinir hâle geldiklerine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Veda kurallarına bağlı kalanların sayısının azaldığını ve bu tür ahlaksız ritüelleri benimseyen kişilerin genellikle kutsal metinlerde belirtilen (Vedalar) detaylı kuralları ve duaları öğrenmek yerine açgözlülük, sarhoşluk ve fuhuş gibi davranışları benimsediklerini ifade etmiştir.⁴⁴

İkinci olarak ele alacağımız misyoner Jean-Antoine Dubois'tir. Katolik bir misyoner olan Dubois'in Hindu gelenek ve törenleri hakkında vermiş olduğu bilgiler Tantracılığın Batı'da bilinmesini sağlamış ve tantracı düşüncenin olumsuz bir şekilde ele alınmasında etkili olmuştur. Nitekim onun *Hindu Manners, Customs and Ceremonies* isimli eseri Hindu toplumunun sosyal yapısı, dinî uygulamaları ve günlük yaşamı hakkında kapsamlı malumatlar sunmuştur. Dubois eserinde Tantracılıktan, Tantra metinlerinden açıkça bahsetmemekle birlikte bahsettiği kural dışı uygulama (şakti pūcā) kendisinden sonra gelen araştırmacıların Tantracılıkta yahut tantracı uygulamalarda ele aldığı konuların önemli bir parçasını oluşturmuştur. O bu tür uygulamaların toplumdaki ahlaki değerlerin bozukluğundan kaynaklandığını düşünmüştür. Bu çerçevede Hinduların her şeyi aşırı uçlara taşımaya alışkın olduklarından dinî ayinlerinin çoğunun telkin ettiği ahlaksızlıkların hem eski hem de modern dünyadaki diğer tüm milletleri geride bırakmış olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵ Ayrıca o, tantracı gruplardan açıkça söz etmemekle beraber kuraldışı uygulamayı icra eden grubun Şaktacı olduklarını, onların temel doktrininin mutluluğun duyuşal zevklerin tadını çıkarmaktan ibaret olduğunu belirtmiştir.⁴⁶

Son olarak İskoç presbiteryen misyoner John Wilson'u ele alacağız. Wilson'un Hindistan ve Hindular ile ilk teması 1829 Bombay'a gitmesiyle başlamıştır. Burada eğitim konusuna odaklanan Wilson 1931'de Ambroli adında bir kilise kurmuştur. O, Hristiyan misyonerlik faaliyetleri kapsamında Hinduizm'in dinî ve felsefi öğretilerine yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Onun bu tenkitlerine pandit Mora Bhaṭṭa Dāndekara karşılık vermiştir. Wilson Hristiyanlığı eleştiren ve Hinduizm'i destekleyen pandit Dāndekara ile önce sözlü olarak tartışmıştır. Daha sonra reddiye türünde eserler kaleme alarak bu tartışmayı devam ettirmiştir. O, Dāndekara'nın *Svadeśadharmaḥimānī* (Ülkesinin Dinîyle Gurur Duyan) adlı eserine cevap olarak *A Second Exposure of the Hindoo Religion*'i (Hindu Dinînin İkinci Keşfi) yazmıştır.

Wilson mezkûr eserinde Hinduizm'in felsefi sistemlerini ve uygulamalarını detaylı bir şekilde eleştirmiş, Hindu dinînin ahlaki ve teolojik açıdan Hristiyanlık ile kıyaslandığında eksiklikler taşıdığını öne sürmüştür. Ayrıca Hinduizm'in düşünsel yapısını mantıksal tutarlılıktan yoksun bulduğunu belirtmiş ve dinî uygulamalarını akıl dışı olarak nitelendirmiştir. Söz konusu çalışmasında Wilson Tantracılık hakkında detaylı bir inceleme yapmamakla beraber Tantracılığın bazı uygulamalarından ve Tantra metinlerinden söz ederek bunları eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır. Bu çerçevede Wilson bazı toplumsal sınıflar açısından

44 Ward, *A view of the History Literature and Religion The Hindoos*, 1815, 2/194.

45 Abbe J. A. Dubois, *Hindu Manners, Customs and Ceremonies*, çev. Henry K. Beauchamp (Oxford: The Clarendon Press, 1897), 1/284-290.

46 Abbe J. A. Dubois, *Hindu Manners, Customs and Ceremonies*, çev. Henry K. Beauchamp (Oxford: The Clarendon Press, 1897), 2/414, 415.

uygun görülen Purāṇa ve Tantra metinlerine atıfta bulunmuştur. Bu metinlerde örneğin Cagannātha gibi ünlü tanrısal imgelerin huzurunda cinsiyet, kast ve benzeri toplumsal ayrımların geçersiz sayıldığına dikkat çekmiştir. Yine söz konusu eserinde bireylerin şehvet dürtülerini cezasız biçimde tatmin etmelerine, tutkularını bastırma bahanesiyle iffet kurallarını ihlal etmelerine izin verildiğini ve bu tür davranışların öğretisel düzeyde meşrulaştırıldığını ileri sürmüştür.⁴⁷

O, *Kulārṇava Tantra*'daki "İçsel [tefekür] fedakarlığını sürekli gerçekleştirenlerin sonunda kurtuluşu sadece cinsel kucaklaşmayla olur. Cinayet bir erdemdir, içki içmek iyi bir iştir, dışsal olarak mürtet olan kişi içsel olarak kurtulmuş bir adamdır." cümlesinin geçtiği yere atıf vermese de hayal edilebilecek en ahlaksız öğretilerin burada bulunduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Wilson nerede geçtiğine dair herhangi bir bilgi vermeden *Şyama Rahasya* metninden şu cümleyi aktarmıştır. "Şarap, et, balık, kadınlar ve maithuna, tüm günahları ortadan kaldıran beş katlı makaradır." Wilson, tanrıça Şakti'ye tapan toplulukların bu öğretilerden haz duyduklarını ve benzer nitelikteki diğer uygulamaları da kutsal metinlerine dayanarak meşrulaştırdıklarını ifade etmiştir.⁴⁸

Sonuç

Batılı toplumların Hindistan'la kurduğu ilişkiler MÖ 4. yüzyıla kadar izlenebilmektedir. Söz konusu kültürel ve siyasal etkileşimler 17. ve 18. yüzyıllarda daha sistematik ve ayrıntılı bir hâl almıştır. İngilizlerin Hindistan'a gelişi ve burada Doğu Hindistan Ticaret Şirketi aracılığıyla kurduğu ekonomik ve idari yapılar bu temasın giderek artmasına neden olmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngilizlerin bölgedeki siyasî nüfuzunun güçlenmesiyle birlikte Hindistan ile Batı dünyası arasındaki ilişkiler daha da derinleşmiştir. Bu münasebet 19. yüzyılda çok katmanlı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde Hindistan hem oryantalistler hem de misyonerler için dikkat çekici bir araştırma ve faaliyet alanı hâline gelmiştir. Söz konusu kişiler eserlerinde yalnızca Hint kültürü, tarihi ve toplumsal yapısı hakkında bilgi vermekle kalmamış aynı zamanda bölgede yaygın olan dinî gelenekler, inanç sistemleri ve ritüel uygulamalar üzerine kapsamlı betimlemelerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Tantracılık kimi zaman eleştirel bir bakış açısıyla kimi zaman da doğrudan gözlemlere dayanarak incelenen dinî pratikler arasında yer almıştır.

Tantracılık Hindu geleneği içerisinde özellikle Şivacılık çatısı altında gelişmiş ve 5. yüzyılda belirginleşmiş bir düşünce sistemidir. Bu gelenek Hinduizm'in temel öğretilerine — özellikle tanrı ve insan anlayışına— getirdiği alternatif yorumlar; kast sistemine yönelik eleştirileri ve maithuna ile pañçamakara gibi ritüel uygulamalarıyla dikkat çekmektedir. Çalışmamızda incelenen oryantalistlerin ve misyonerlerin Tantracılık hakkında yaptıkları değerlendirmelerde teolojik içerikten ziyade dikkat çeken uygulamalardan söz ettikleri görülür. Ayrıca Tantracılığı müstakil olarak ele almadıkları anlaşılır. Nitekim H. H. Wilson Tantracılığın çeşitli kollarına eserlerinde değinmiş olmakla beraber bu grupların doğrudan tantracı düşünceyi benimsediklerine dair açık bir ifade kullanmamıştır. Wilson'un incelemelerinin büyük ölçüde Bengal bölgesi özellikle 19. yüzyılın entelektüel ve dinsel merkezi hâline gelen Kalküta ile sınırlı olduğu dikkate alındığında onun sözünü ettiği toplulukla-

47 John Wilson, *A Second Exposure of the Hindu Religion* (Bombay: The Mission Press, 1834), 57.

48 Wilson, *A Second Exposure of the Hindu Religion*, 58, 59.

rın bu bölgedeki t ntrikalar olduğu anlaşılmaktadır. Bengal'deki bu t ntrikalar genellikle non-dualist bir metafizik anlayışı benimsemelerinin yanında ibadet ve ritüel düzeyinde v m       (sol el) pratiklerine yönelmektedirler. Bu yönelim özellikle cinsellik, bedensellik ve sınır-ötesi deneyimlere dayalı ritüellerle karakterize edilir. Dolayısıyla Wilson'un Tantracılığa ilişkin gözlemleri bu çok katmanlı geleneğin yalnızca sınırlı bir kısmına daha doğrusu onun Bengal merkezli ve v m       ağırlıklı yorumuna odaklanmaktadır. Tantracılığın bütüncül yapısı göz önüne alındığında Wilson'un aktardığı bilgiler bu geleneğin yalnızca küçük bir parçasını temsil eder. Söz konusu uygulama biçimleri ve inançlar ise belirli bir coğrafi ve mezhepsel bağlamla sınırlı olduğu görülür.

H. T. Colebrooke tıpkı H. H. Wilson gibi çalışmalarını büyük ölçüde Hindistan'ın doğusunda özellikle Kalküta ve Bihar çevresinde sürdürmüştür. Tantracılığı bağımsız ve bütüncül bir inanç sistemi olarak ele almaktan ziyade Hindu geleneği içerisinde marjinal bir grup olarak değerlendirmiştir. Colebrooke'un Tantracılığa dair aktardığı bilgiler genellikle metinler, ritüel uygulamalar ve t ntrikaların bedenlerinde taşıdıkları sembolik işaretler etrafında şekillenmiştir. Onun Tantracılığın felsefi ya da teolojik yönlerine derinlemesine eğilmediği doktrinel yapısına ilişkin değerlendirmelerde bulunmadığı dikkat çekmiştir. Bu noktada Monier Williams'ın Tantracılığa yaklaşımı Colebrooke'a kıyasla bir nebze farklılık göstermiştir. Her ne kadar Williams Tantracılığın öğretisel yapısına kapsamlı biçimde yer vermemiş olsa da onun S mkhya düşüncesiyle olası ilişkisine işaret etmiştir. Bu çerçevede tantracı sistemin tanrıça merkezli yapısına ve dişil ilkenin taşıdığı sembolik öneme vurgu yapmıştır. Bununla birlikte Williams Tantracılığın Hindu geleneğindeki bhakti (tanrısal sevgi ve adanmışlık) anlayışını abartılı ve çarpıtılmış bir biçimde yorumladığını ileri sürmüştür.

   oryantalistin aktardığı tüm bu gözlemler incelendiğinde Tantracılığın Avrupalı akademik temsiliinde genellikle Hinduizm'in yozlaşmış, sapkın ve ahlaki açıdan tartışmalı bir biçimi olarak sunulduğu görülmektedir. Colebrooke, Wilson ve Williams'ın çalışmalarında Tantracılık eleştirel ve olumsuz bir perspektiften ele alınmakta; mistik gelenek ile heterodoks uygulamalar arasındaki sınırın bulanıklaştığı bir din  yönelim olarak değerlendirilmektedir.

Misyonerler tarafından aktarılan Tantracılıkla ilgili bilgilerin de çoğunlukla olumsuz bir çerçevede sunulduğu görülmektedir. Hristiyanlık inancını yarma amacıyla Hindistan'a gelen William Ward özellikle cinsellik temelli ritüel pratikler üzerinden Tantracılığı değerlendirmiştir. Bu uygulamaların Hristiyanlık inanç sistemiyle bağdaşmadığını ifade etmiştir. Ward tantracı ritüellerin yerel toplum üzerindeki etkilerini olumsuz olarak yorumlamıştır. Söz konusu din  uygulamaların ahlaki yapıyı zayıflattığını, din  pratiğin yozlaşmasına ve toplumsal çöküşe zemin hazırladığını ileri sürmüştür. Bu yaklaşım misyoner söyleminin sadece Hristiyanlık inancını yarmakla kalmayıp aynı zamanda alternatif din  gelenekleri ahlaki bağlamda sorgulayan bir tutum benimsediğini ortaya koymaktadır. Bengal ve çevresinde yaşayan Ward'ın bu bölgede uygulandığı anlaşılan ve ahlaki açıdan tartışmalı ritüellere odaklanması verdiği bilgilerin coğrafi olarak sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bu nedenle onun Tantracılığa dair genel ve bütüncül bir  er eve sunduğunu söylemek mümkün değildir.

 ncelediğimiz diğer oryantalist ve misyonerlerden farklı olarak J. Dubois ve J. Wilson,

gözlemlerini Hindistan'ın batı ve güney bölgelerinde gerçekleştirmiştir. Coğrafi olarak farklı bölgelerde bulunmuş olmalarına rağmen Tantracılığa ilişkin değerlendirmeleri diğer isimlerin yaklaşımlarından ayrılmamaktadır. Nitekim J. Wilson genel olarak Hinduizm'in öğretilerinin ve uygulamalarının aşırılığa kaçma eğiliminde olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda Tantracılığı sapkın, sınırları zorlayan ve kural dışı ritüelleriyle eleştirmiştir. Her ne kadar doğrudan "Tantracılık" terimini kullanmasa da söz konusu ritüelleri icra edenlerin Şakta gelenek içinde yer aldığını açıkça belirtmiştir. Tantracılığı şehveti meşrulaştıran ve ahlaki yozlaşmayı besleyen bir dinî yönelim olarak değerlendirmesi onun bu geleneğe yönelik açık bir olumsuz tutum içinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu yaklaşım yalnızca teolojik bir değerlendirme olmanın ötesinde Hristiyanlık inancını Hinduizm karşısında savunma amacını da barındırmaktadır.

Sonuç olarak 18. ve 19. yüzyıllarda Hindistan'a giden oryantalistlerin ve misyonerlerin Tantracılığa ilişkin aktardıkları bilgiler büyük ölçüde bulundukları coğrafi bölgelerle sınırlı kalmıştır. Bu kişiler Tantracılığı bütüncül bir doktrinel sistem olarak ele almaktan ziyade ritüel uygulamalara odaklanmış ve değerlendirmelerini bu pratikler üzerinden yapmışlardır. Tantracılığın teolojik ve felsefi yönlerini ya arka planda bırakmışlar ya da büyük ölçüde göz ardı etmişlerdir. Nitekim oryantalistler Tantracılığın sapkın, yozlaşmış ve ahlaki açıdan tartışmalı bir gelenek olduğunu ileri sürerken, misyonerler bu gelenek aracılığıyla Hristiyanlığı savunma ve Hinduizm'i eleştirme amaçlı bir söylem geliştirmişlerdir. Bu nedenle Tantracılık çoğunlukla eleştirel, indirgemeci ve dışlayıcı bir bakış açısıyla tanımlanmıştır. Bu durum Tantracılığın yalnızca ritüel düzeyde ele alınmasının gelenek hakkında sınırlı ve indirgemeci bir bakışa yol açtığını dolayısıyla teolojik ve felsefi boyutları merkeze alan daha derinlemesine çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Tantracılığın kendi kaynakları, metinsel arka planı ve içsel düşünsel tutarlılığı dikkate alınarak yapılacak araştırmalar hem bu geleneğin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacak hem de oryantalist ve misyoner söylemlerin sınırlarını görünür kılacaktır.

Kaynakça | References

Banerjea, Jitendra Nath. *Paurāṇik and Tāntric Religion*. Calcutta: University of Calcutta, 1966.

Bulut, Yücel. “Hindistan’da İngiliz Sömürgecililiği, Oryantalizm ve William Jones”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3/6 (2003), 71-106.

Colebrooke, Henry Thomas. *Essay on the Religion and Philosophy of The Hindus*. Leipzig: B. G. Teubner, 1858.

Deveci, Beyza Aybike. *Hinduizm’de Tantracılık*. Ankara: Eski Yeni, 2024.

Dubois, Abbe J.A. *Hindu Manners, Customs and Ceremonies*. çev. Henry K. Beauchamp. 1 Cilt. Oxford: The Clarendon Press, 1897.

Dubois, Abbe J.A. *Hindu Manners, Customs and Ceremonies*. çev. Henry K. Beauchamp. 2 Cilt. Oxford: The Clarendon Press, 1897.

Goudriaan, Teun. “Introduction, History and Philosophy”. *Hindu Tantrism*. Leiden: E. J. Brill, 1979.

Johnson, W. J. *A Dictionary of Hinduism*. UK: Oxford University Press, 2010.

Karataş, Hüsamettin. “Tantrik ve Ezoterik Dini Geleneklerde Mandala”. *Journal of History School* 43 (2019), 1768-1786.

Kopf, David. *British Orientalism and The Bengal Renaissance*. Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay, 1969.

Kulke, Hermann - Rothermund, Dietmar. *Hindistan Tarihi*. çev. Müfit Günay. Ankara: İmge Kitapevi, 2001.

Lorenzen, David N. “Early Evidence for Tantric Religion”. *Root of Tantra*. ed. Katherine Anne Harper - Robert L. Brown. 25-39. USA: State University of New York Press, 2002.

McCrinkle, J. W. *Ancient India as Described by Megasthenes and Arrian*. London: Trübner Co., 1877.

Metcalf, Barbara D. - Metcalf, Thomas R. *A Concise History of Modern India*. New York: Cambridge University Press, 2006.

Oddie, Geoffrey. A. *Popular Religion, Elites And Reform: Hook-Swinging And Its Prohibiton In Colonial India, 1800-1894*. New Delhi: Manohar Publishers, 1995.

Padoux, André. *The Hindu Tantric World*. USA: The University of Chicago Press, 2017.

Richter, Julius. *A History of Missions in India*. çev. Sydney H. Moore. New York, Chicago, Toronto: Oliphant Anderson Ferrier, 1908.

Selvi, Haluk - Topcu, Uğur. “Protestan Misyonerlerin Gözünden 20. Yüzyılın Başında Hindistan’da İslam, Reform ve Misyonerlik”. *Gazi Akademik Bakış* 14/27 (2020), 175-202.

Stein, Burton. *Hindistan Tarihi*. çev. Müfit Günay. İstanbul: İnkılâp, 2015.

Timalsina, Sthaneshwar. "Encountering the Other: Tantra in the Cross-cultural Context". *The Journal of Hindu Studies* 4/3 (2011), 274-289. <https://doi.org/10.1093/jhs/hir033>

Urban, Hugh B. *Tantra*. London: University of California Press, 2003.

Urban, Hugh B. "The Extreme Orient: The Construction of 'Tantrism' as a Category in the Orientalist Imagination". *Religion* 29/2 (1999), 123-146.

Ward, William. *A view of the History Literature and Religion The Hindoos*. 2 Cilt. Serampore: The Mission Press, 1815.

Ward, William. *A view of the History Literature and Religion The Hindoos*. 3 Cilt. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Williams, Monier. *Brāhmanism and Hindūism*. New York: Macmillian and Co., 1891.

Williams, Monier. *Hinduism, Society for Promoting Christian Knowledge*. London: Pott, Young Co, 1877.

Williams, Monier. *Indian Wisdom*. New York: Cambridge University Press, 2009.

Wilson, Horace Hayman. *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus*. ed. Reinhold Rost. 1 Cilt. London: Trübner Co., 1861.

Wilson, Horace Hayman. *Essay and Lectures on The Religions of The Hindus*. ed. Reinhold Rost. 2 Cilt. London: Trübner Co., 1862.

Wilson, Horace Hayman. *Sketch of The Religious Sects of The Hindus*. Calcutta: Bishop's College Press, 1846.

Wilson, Horace Hayman. *The Religious Sects of Hindus*. London and Madras: The Christian Literature Society, 1904.

Wilson, John. *A Second Exposure of the Hindu Religion*. Bombay: The Mission Press, 1834.